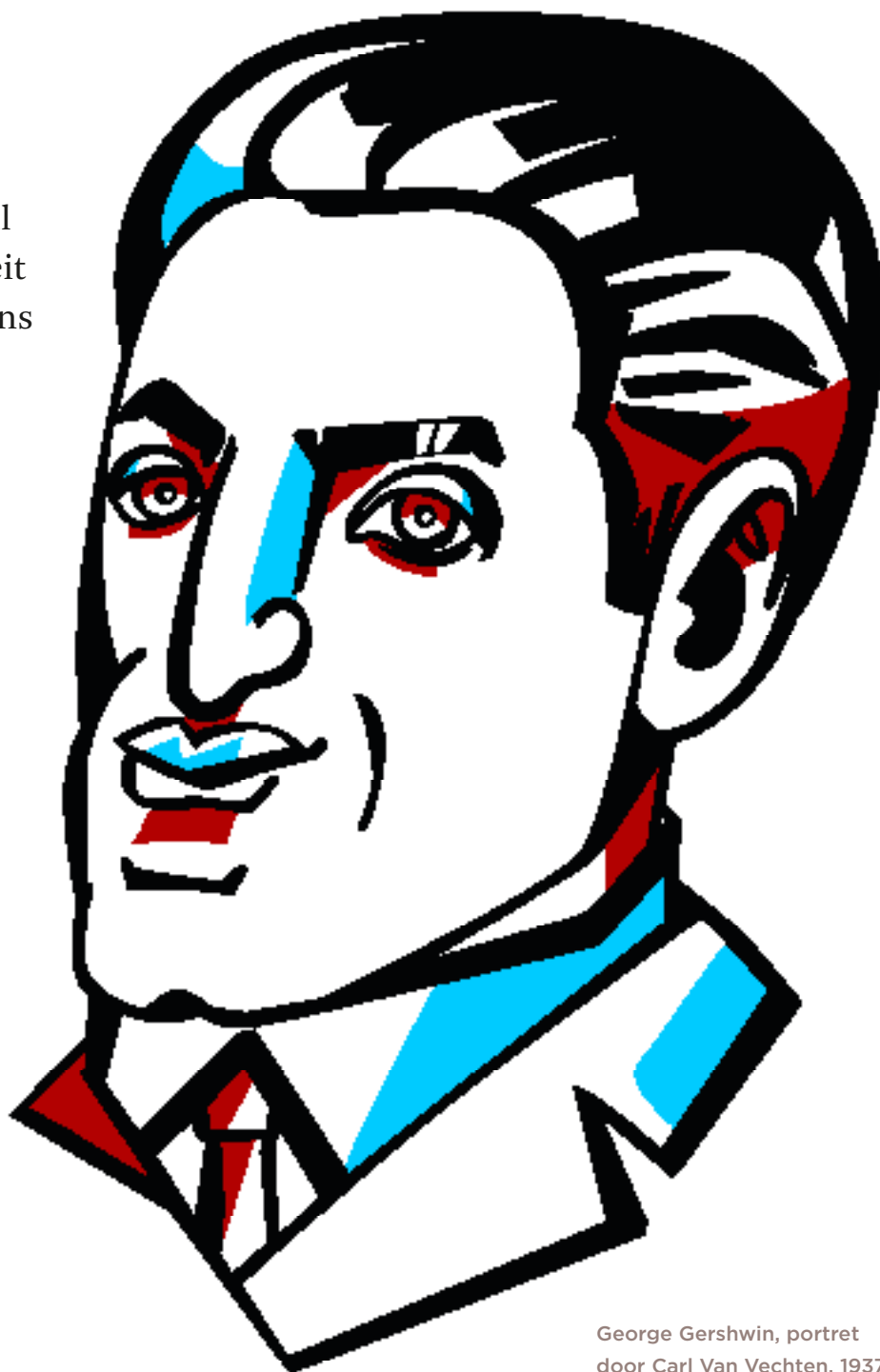

Rhapsody in Blue in sneltreinvaart

De 25-jarige George Gershwin heeft het razend druk. De vage belofte om een jazz concerto te schrijven voor de band van Paul Whiteman wordt opeens een feit door een krantenbericht. Tijdens een treinreis naar Boston ontstaat de vorm van *Rhapsody in Blue*. Nog vier weken te gaan...

tekst Stephen Westra
afbeeldingen Shutterstock

George Gershwin, portret
door Carl Van Vechten, 1937

CONCERTTIP

Concert:
Nieuwjaarsconcerten 2020,
zie pag. 72

Diep in de avond van 3 januari 1924 is George Gershwin aan het biljarten in de Ambassador Billiard Parlor op Broadway, wanneer zijn broer Ira komt aanrennen met een krant. Wist je dat al, George? Nee natuurlijk, het is de editie van de volgende dag van de *New-York Tribune*. Ira's oog is gevallen op het artikel *What is American Music?*, de aankondiging van een concert door de band van Paul Whiteman op 12 februari a.s. De slotalinea moet zijn broer toch echt even lezen. *'Gershwin is at work on a jazz concerto'*, levert dus ook een bijdrage... Zo. Dat is een bericht om de biljartkeu terstond opzij te leggen. Inderdaad, Gershwin herinnert zich vagelijk dat Whiteman hem om een nieuw stuk voor jazzband en piano had gevraagd, in november al. Maar hij had nooit toegezegd, het bij vage beloften gehouden. Hij is helemaal niet *at work*. Maar waarom Paul niet blij maken nu, en dat stuk leveren?

Hoge tijdsdruk

Ideeën heeft hij genoeg. Gershwin, pas 25, stroomt over. Jong als hij is, is hij een van Amerika's meest succesvolle songwriters. Het charmante *Swanee* effende de weg. Volgden shows als *Blue Monday*, de *George White's Scandals* en op het moment zit hij tot zijn nek in de laatste voorbereidingen van de New Yorkse première van *Sweet Little Devil*. Druk dus. Maar je bent jong en je doet iets.

Tijdens een treinreis stuit hij op de vorm van het nieuwe stuk. 'De trein – met zijn stalen ritmes [van de rails] zo stimulerend voor een componist. Daar hoorde ik, zag het zelfs op papier helemaal voor me, de hele constructie van begin tot eind... Een soort muzikale caleidoscoop van Amerika, onze immense smeltkroes, ons elan, onze stedelijke waanzin. Tegen de tijd dat ik in Boston was stond de vorm vast.' Is het een probleem dat weliswaar de melodieën hem aanvliegen, maar hij weinig van instrumentatie weet? Whiteman heeft nog wel speciaal zijn band

Postzegel uit ca. 1999

van negen instrumenten met strijkers uitgebreid naar 23 voor het op handen zijnde 'jazz concerto'. Maar hier zal de geroutineerde arrangeur Ferde Grofé voor zorgen. George levert een versie voor twee piano's aan.

Dat is wat, hun samenwerking. Gewerkt wordt onder hoge tijdsdruk. 12 februari, vier weken nog... George heeft een pagina nog niet af, of Grofé komt die meteen halen. Aandoenlijk dat hij dan bij Georges moeder aan 110th Street moet wezen: de succescomponist woont nog thuis. Broer Ira, later Georges briljante tekstschrijver, heeft behalve als nauwkeurig krantenlezer nóg een aandeel. Hij wijst een breedgesponnen thema in Georges schetsboek aan als middendeel. En als literair talent levert hij de titel. George zelf dacht aan *American Rhapsody* – erg prozaïsch. Ira heeft net een Whistler-tentoonstelling gezien. *Nocturne in Blue and Green*, heette één van de schilderijen. 'Waarom noem je het niet *Rhapsody in Blue*?'

Op van de zenuwen

Op 25 januari trekt George de dubbele streep; 4 februari Grofé de zijne. Hoe-wel, sommige plekken zijn nog blanco... George zal daar zelf improviseren, band-leider Whiteman moet het doen met een summier *'wait for nod'*. En in de haast zijn alleen de namen van de instrumentalisten, niet die van de instrumenten aangegeven. Nog een week tot het concert. Ook Whiteman is nu toch flink zenuwachtig. Georges *Rhapsody* is gereed, mooi. Maar verder breekt het zweet hem uit. *An Experiment in Modern Music*, heet de avond – vraagt dat niet om problemen? Wordt

het geen grote afgang? Veiligheidshalve plaatst men Elgars *Pomp and Circumstance* op het eind, direct na Gershwin, om een eventueel fiasco snel te kunnen sussen. De belangrijkste critici van New York worden uitgenodigd bij de repetities; kunnen ze vast wennen.

Op de avond zelf kan men de zenuwen amper nog de baas. Alleen Gershwin acteert zelfvertrouwen. Men vreest dat er geen mens komt. Whiteman gaat kort voor het concert nog even buiten bij de ingang kijken. De sneeuw valt in dichte vlokken. Zal die het publiek belemmeren te komen? Maar wat hij dan ziet... 'We hadden wel tien keer zoveel kaartjes kunnen verkopen!' zal het later heten, nadat Aeolian Hall tot ieders verbazing afgeladen bleek.

Zaal onder stroom

Spannend is het concert intussen toch. In de zaal zit niet alleen de voltallige pers, uit de amusements- én uit de klassieke hoek, maar ook ene Rachmaninov, ene Stravinsky, ene... 'Ergens op pagina 11 begon ik te schreien. Hoe ik nog kon dirigeren weet ik niet meer.' Maar zijn dat alleen zenuwen, of beseft Whiteman, plotseling ontroerd, dat het 'experiment' werkelijk *epoch-making* is? Want vanaf die klarinetinzet, met die hartverscheurende, opzweepende, sensuele *glissando* – resultaat van een uitglijertje tijdens de repetitie van de dienstdoende klarinettist en door Gershwin onmiddellijk in de partituur vastgelegd – staat de zaal onder stroom. Iets nieuws is geboren. Gershwin wordt bejubeld. 'Dit werk zal de jazz uit haar Assepoesterrol verlossen', aldus de pers.

Rhapsody in Blue... De plaat, waarop hij te snel wordt gespeeld omdat het anders niet past, verkoopt een miljoen exemplaren. Het wordt Amerika's meest gespeelde concertstuk. Een icoon van de razende moderne tijd. Of zoals Gershwin in de trein naar Boston zelf al observeerde: 'Ik hoor altijd muziek in het hart van lawaai.' Sublieme muziek. ●